„Ha az egymással ellenkező nézeteket nem adják elő, nem lehet a jobbikat kiválasztani...” (Hérodotosz)

Az önbíráskodás kifinomult szelleme

Bár a toleranciának mindig, minden társadalomban szükségképpen vannak korlátai, fokozott érdeklődésre számíthat Kis János tanulmányának a „jogos intoleranciáról” szóló fejezete („Erkölcs, hit, tolerancia”. Kritika, 1994. január), amely méltó mindazok figyelmére, akik szeretnék tudni, hogyan vált és válik indulatok poklává szellemi és politikai közéletünk.

G. SZABÓ BOTOND

Félreértés ne essék, a tolerancia Kis János javallotta útja is jó szándékkal van kikövezve. Ez a színvonalas írás jórészt cáfolhatatlan filozófiatörténeti alapigazságokat közvetít, majd így összegez: „a vallási kizárólagosság követelésével, a fajgyűlölettel, a nemzeti indulatokkal, az ideológiai fanatizmussal szemben jogos és indokolt szembeszegülni... Ahol egyedül az állam védi a pluralizmusban gyökerező erkölcsi ideálokat, ott a pluralista demokráciának nincs tartása, és szétesésre ítéltetett... Demokratikus állam nem üldözhet hamis gondolatokat és helytelen szándékokat. Beavatkozási szabadsága is korlátozott. De éppen ezért csak akkor maradhat fenn szilárdan, ha az intoleranciával szembeni polgári intolerancia jóval korábban működésbe lép...”

E megállapításokkal tulajdonképpen egyetérthetünk, erről a pontról azonban érzékeny lelkű humanisták egyetemes értékek védelmében egyetlen lépéssel juthatnak el a legembertelenebb javaslatokig és tettekig.

Számomra az első lényegi kérdés azért vetődik fel, mert a „nemzeti indulatok” fogalma is definiálatlan maradt, tapasztalatainkból azonban közismert, hogy a Kis Jánossal szemben nem ellenséges irányzatok olyan szélsőséges nézeteket próbálnak normává emelni, amelyek a nemzeti érzület legártatlanabb megnyilvánulásait is megbélyegzik, és a múlt végképp eltörlendő rekvizitumává tennék. (Ha nyilvánvaló dolgokat szükséges egyáltalán illusztrálni, az alábbi apró részlet mint cseppben a tenger mutatja azt a hamisítástól sem idegenkedő erőszakos törekvést, amely automatikusan működésbe lép, mihelyt értékrendjével ellentétes jelenséggel találkozik. Teller Ede felszólalása a Magyarok Világkongresszusán és a Hír-adóban így kezdődött: „Magyar Testvéreim!” Az Esti Egyenlegben jellemző módon így: „Testvéreim!”)

Ki hivatott vajon annak megítélésére, hogy vétek-e, vagy erénynek minősül azon nemzeti indulatok üldözése, amelyeket (az egyeseknek szent) korona blaszfémikus említése kelt? Mert bizonyos morajlásszerű zajokból arra lehetett következtetni, hogy a magyar társadalom egy része ezúttal erkölcsi megítélés alá próbált vonni egy szubjektív ízlésítéletet.

Azokban az idillikus esztendőkben, amikor az irodalmi és gazdasági hetilapokat még nem a politikai eszelősködés telítette, történt egyszer, hogy az És-ben megjelent egy írás, ha jól emlékszem „Mikor ölhetjük meg anyánkat?” címmel, igen szellemesen molesztálva a kor színvonalán álló marxista tanításokat, melyek szerint a tolerancia határai nagyjából ott húzódnak, ahol (egyetlen) pártunk érdekei kezdődnek. Azaz „osztályáruló” anyánkkal szemben jogos az intolerancia. A tolerancia hívei azonban már századokkal ezelőtt ismeretelméleti közhellyé tették az eltérő meggyőződés üldözésének tilalmát, mert az igazság útja tévedéseken és részigazságokon át vezet, ezért a különféle lehetséges válaszok közül egyik sem tarthat kizárólagosságra igényt. Nem véletlen, hogy Kis János érvelése a „szkeptikus argumentum” cáfolatában a leggyengébb. Az a beállítódás, amely vitathatatlan alapelvek logikailag tisztának vélt levezetésében az igazság kizárólagos birtokolhatóságának bizonyosságát látja, természeténél fogva, szükségszerűen vezet intoleranciához. Ez az argumentum már azért is komolyabb taglalást érdemelne, mert szociálpszichológusok szerint ijesztően hatékonyak azok a kognitív csapdák, amelyek nehezítik az elutasított nézetrendszerek reális megítélését, másrészt a hátrányosan megkülönböztetett csoportot a saját csoporthoz viszonyítva kevésbé differenciáltan, számos lényegi vonásától megfosztva hagyják megjeleníteni.

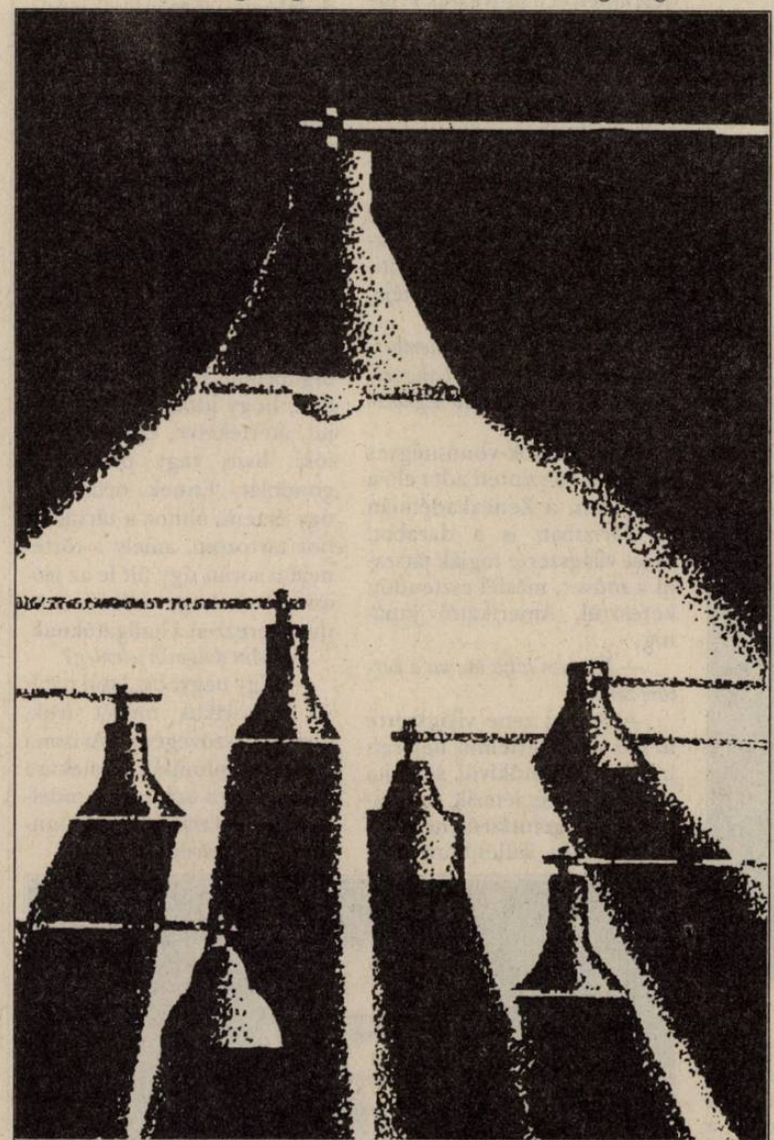

SILVA PARDOVA RAJZA

Talán ez az oka, hogy Eörsi István maga sem tudja már eldönteni, hogy a jobboldalt, vagy a fasisztákat szeretné kipusztítani. (Ha ez egyáltalán lehetséges, akkor csak szellemileg. Egyesek pimasz gőggel lélekben akarnak miniszterelnökök lenni, mások legszívesebben megmutatnák a „reálkommunistáknak”, hogyan irtunk mi. A lélekben.)

Az előítéletesség Kis János szerint is olyan személyiségtorzulás, amely — ha rendszerré szerveződik — hajlamos kizárni a tényekkel való szembesítés lehetőségét, ezért minősített esetekben a pszichiátria jelenségkörébe tartozik. A baj — akárcsak a költői „barna esőknél” — akkor kezdődik, ha többé-kevésbé ép személyiségű emberek körében is hódítani kezd, és egyre többen kezdik fejtegetni, hogy fasisztoid rendszerben élünk, azaz a politikai ellenfél differenciálatlan szemléletében egyre többen kezdenek hasonlítani a magyar nép bölcs vezéréhez, aki tízmillió fasisztával óhajtotta felépíteni a szocializmust.

Valószínűleg az intolerancia iránti intolerancia is félelemből táplálkozik. Azonban a mai magyar közélet azon szereplői, akik kórusban nyilvánítják ki, hogy „újra félnek” (Lásd még: Mi lesz itt?!!) Bibó mércéje szerint egyszerűen nem demokraták. Mert „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól... és egyáltalán azoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek azáltal válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük”. Szégyenkezve ismétlem ezeket az unos-untalan idézett szavakat. Ez tehát közéletünk lehetséges pokla, az önmagát beteljesítő jóslat. Mikor értik meg az intolerancia intoleránsai, hogy tevékenységük önmagában is elégséges volna a szélsőjobb megszervezéséhez?

Amint Eörsi István Brecht-fordításában mondja: „Az aljasságra vicsorgó gyűlölet / is eltorzítja az arcvonásokat. / (...) De ti, ha eljön majd a kor, / Hogy az ember az ember segítője lesz, / Gondoljatok ránk / Kímélettel”. Nehéz lesz. Pedig megoldást kínálhatna az az Erdély történelmében jól bevált tolerancia-érv is, melyet Kis János az elvi tökélyre hivatkozva utasít el: a társadalmi béke argumentuma.